

Наташа Д. Ајџановић

ajdzanovic@neobee.net

(Филозофски факултет – Русистика, Нови Сад)

ИЛУСТРАТИВНИ МАТЕРИЈАЛ У АКТУЕЛНИМ РАДНИМ СВЕСКАМА ИЗ РУСКОГ ЈЕЗИКА ЗА ОСНОВНУ ШКОЛУ У СРПСКОЈ ГОВОРНОЈ СРЕДИНИ

САЖЕТАК

Рад се теоријски и практично, на примеру двају актуелних уџбеничких комплекта (*Родничок* и *Орбита*), бави значајем који илустративни материјал има у радним свескама за учење страног језика, пре свега руског, на основношколском узрасту.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: илустративни материјал, руски језик, радна свеска, основна школа

Илустративни материјал представља саставни и неизоставни део структуре савременог школског уџбеника, јер је његов задатак да допринесе лакшем и квалитетнијем усвајању језичког и говорног материјала, као и екстралингвистичких података предвиђених наставним програмима за стране језике. Он има важну улогу у процесу сазнања, јер највећи број информација човек добија управо визуелном перцепцијом. Илустрације, међутим, нису саме себи циљ, већ постоје да би допуниле текст, допринеле бољем разумевању садржаја и олакшале његово усвајање. Уз помоћ илустрација брже се опажа оно битно и лакше се учи. Треба имати у виду да услед низа фактора (специфичности узраста ученика, специфичности наставног предмета, теме, научних чињеница или теза) увек постоје ситуације када је немогуће искључиво речју научно и разумљиво изложити школско градиво. У тим случајевима користимо илустративни материјал који би требало да компензује оно што је немогуће вербалним путем исказати. Илустративним материјалом могуће је успешно превазићи монотонију текстуалног излагања, јер он садржај презентован у уџбенику чини не само јаснијим него и интересантнијим а ученике спремнијим за усвајање тог садржаја. Не бисмо смели занемарити ни допринос илустративног материјала естетском васпитању ученика, будући да су илустрације врло често уметничког карактера. Иако су многи истраживачи из области опште теорије уџбеника, као и у лингводидактичкој литератури, много пута истицали дидактичку вредност уџбеничког и вануџбеничког илустративног материјала, овај проблем је до данас остао недовољно истражен.

Са становишта психологије учења могли бисмо истаћи неколике веома важне функције које илустрације врше као што су, на пример, потпомагање разумевању текстова, повећавање мотивације ученика, формирање естетских осећања. Илустрације су, такође, и ослонац у мисаоним процесима, пошто у опажајном пољу задржавају неке информације приликом размишљања или фиксирају поједине етапе у мисаоном процесу. Осим тога, оне омогућавају схематско приказивање неких сложенијих односа, просторна и нека друга перцептивна својства, те дају могућности детету

да види нешто што му је у свакодневном животу недоступно. Такође, илустративни материјал представља и поуздано мнемотехничко средство за истицање појединих садржаја, оживљавање текста, самим тим олакшава процес памћења. Коначно, не бисмо смели изоставити ни функцију релаксације, коју илустративни материјал несумњиво има. Као битна одлика илустративног материјала у савременој теорији уџбеника истиче се и то што се ликовни прилози посматрају као саставни део уџбеника, а не као успутни додатак лекцији који је присутан само да би још једном изразио и визуализовао садржај изнет у њој. Илустрација је самостални носилац садржаја, који допуњује, али врло често и замењује текст. Колико је ликовно обликовање садржаја битно за његово усвајање, најбоље доказује препорука да у нижим разредима основне школе однос између текста и слике износи 1:2, а у вишим 1:1 (Вученов 1982: 27).

У настави страног језика илустрације се широко примењују и као средство презентације и семантизације лексичке и граматичке грађе, код њеног утврђивања и формирања аутоматизованих навика владања језичким материјалом, затим, подржавају развој усменог и писменог изражавања, помажу при разумевању текстова приликом читања и на слух, дочаравају културу и специфичне реалије земље чији се језик учи.

У уџбеницима страног језика неретко наилазимо на текстове за обраду са чињеницама које неизоставно захтевају културолошки коментар. Примера ради, помињу се реалије које у матерњој култури не постоје или се битно разликују од оних из културе земље чији се језик учи, а такође је могуће да се подразумева посебан културно-језички фон који треба дочарати ученику ради адекватног разумевања. Уколико објашњења изостану, могуће је да дође до стварања погрешних представа и до онемогућавања емоционалног и естетског уживљавања у садржај који се презентује. Акултурациона функција средстава визуелне очигледности, дакле, овде игра важну улогу пошто управо та средства приближавају вредности и тековине стране културе ученичком искуству. Осим тога, она могу да служе и као документациони материјал којим се потврђују наводи из текста.

Илустративни материјал има и стимулативну улогу која се огледа у буђењу интересовања за страну земљу, али и у развијању жеље за комуникацијом са вршњацима из иностранства. Стога, немали број новијих уџбеника и радних свезака из руског језика (а међу њима и оба комплета одабрана за потребе наше анализе) на самом свом почетку неколико страница посвећују пејзажним фотографијама, призорима из свакодневног живота, снимцима културно-историјских споменика и знаменитости. Такође, у школској пракси првих неколико часова по правилу је резервисано за упознавање са земљом у којој се дати језик користи, дакле, за активност која без визуелне компоненте не би била потпуна. Илустрација је такође и ефикасно средство за семантизацију нееквивалентне лексике и лексике фона, и знатно је економичнија од вербалног описа на страном језику или од превода, нарочито ако је стилизована тако да пажњу ученика усмерава на релевантна семантичка обележја лексеме која се тумачи, што у техничком смислу подразумева сенчење најбитнијих детаља, појачавање њихових контура, коришћење интензивније нијансе боје итд.

И код културолошки неутралне лексике такође можемо примењивати визуелну семантизацију, нарочито у почетној етапи учења језика. Међутим, у таквим случајевима мора се обратити пажња на неке ситуације које ипак донекле ограничавају овај вид семантизације. Пре свега морамо имати у виду да се на овај начин може семантизовати само одређени круг лексике (само конкретне именице, на пример) и да овај начин семантизације ипак није увек довољно поуздан, јер не перципирају сви ученици исти цртеж на исти начин.

Неке граматичке појаве такође је могуће успешно графички обрадити. На пример, значење једине и множине, предлошко-падежних синтагми, глаголског вида, беспрефиксалних глагола кретања итд. Визуелни ослонац могуће је успешно користити и за утврђивање и контролу усвојености лексике и граматичких структура.

Употреба илустрација помаже да се смањи употреба матерњег језика, да се умањи његов трансфер, да се мање понављају већ учвршћене везе између аудитивних и артикулационих функција у матерњем језику (Ћућуз 1979: 179).

Сижејне и предметне илустрације се препоручују уз текстове за аудирање и читање, јер ће тако код ученика створити представу о развоју сижеа, о изгледу и карактеру јунака, као и о атмосфери у којој се одвија радња. Према садржају који је на њима приказан, могуће је разликовати портрете и пејзаже, који имају дескриптивну функцију, и сцене, које имају наративну функцију. Према критеријуму повезаности са текстом, разликујемо илустрације равноправне са текстом, тј. оне које га прате и у извесном смислу дублирају садржај изнет у штиву, и пратеће визуелне материјале, који само појашњавају поједина места из текста (Кончаревић 2004: 284). Илустративни материјал, дакле, могуће је користити и приликом увођења и обраде, али и увежбавања и контроле разумевања текста.

Чињеница је, међутим, да треба задовољити више критеријума како би коришћење илустративног материјала било што рационалније. Као прво, илустрације морају у естетском погледу бити у складу са могућностима перцепције и ликовног изражавања деце одређеног узраста. Познато је, тако, да млађи ученици преферирају реалистичку илустрацију, док старији ученици предност дају реалистичко-импресионистичкој и експресивној (Кончаревић 2004: 284); затим, предност треба дати животним мотивима, а не чисто уметничким. Као друго, илустрације морају да буду функционалне, тј. методички сврсисходне, морају се подредити конкретном дидактичком задатку, јер је познато да ученици више воле илустрације које им непосредно помажу у разумевању градива и извршавању задатака, а далеко мање цене оне које имају само релаксирајућу функцију (Кончаревић 2004: 284). Као треће, потребно је да илустрације буду лишене сувишних детаља, да на њима јасно буде истакнут објект семантизовања. И коначно, као четврто, илустрације на тематском плану морају бити усклађене са градивом на које се односе, јер је, осим у контролне сврхе, неприхватљиво давати илустрације које се не подудару са градивом. Треба, дакле, приликом састављања уџбеника и радних свезака испунити одређене захтеве за илустрације како би оне у комбинацији са текстом који се уз њих нуди биле што сврсисходније. Успешна визуелна комуникација, како у уџбенику тако и у радној свесци, зависи од услова које илустрација треба да испуни. То значи да

циљ илустрације мора бити јасно истакнут, мора бити јасно шта она приказује, а ако се користи симбол, мора бити јасно на коју се поруку односи. Илустрација никако не би смела да збуњује читаоца, што значи да се мора водити рачуна да се превазиђе проблем полисемичности слике. Илустрација, такође, треба да буде разумљива деци из различитих средина, треба да побуђује емоције и да има уметничке квалитете (Радовановић 1979: 37–38).

Није занемарљив ни одабир места на које је илустрација постављена. Најбоље и најсврхисходније је да се она налази непосредно изнад текста на који се односи или бар на истој страници са њим како би се обезбедило што боље разумевање. Кад се ради о вануџбеничким илустрацијама, важно је презентовати их уочи или у току читања, а уколико су намењене увежбавању и контроли, по завршетку читања. Састављачи уџбеника, као и сами наставници, треба да се потруде да број илустрација буде довољан. Ни величина илустрације није занемарљива. Наиме, она не зависи само од формата него и од величине текста и концепције илустратора који одлучује како ће се користити празан простор око текста на једној страници. Величина илустрације треба да буде у одређеној пропорцији са величином текста и да заузима приближно једнак или мањи део странице. Значај вербалног и сликовног елемента требало би јасно одредити (Радовановић 1979).

Илустрације могу бити класификоване на основу више критеријума. На пример, према ликовно-графичким начинима приказивања, функционалним особинама, објекту приказивања, жанру итд. Према ликовно-графичком начину приказивања разликујемо: фотографије, слике и цртеже, дијаграме, табеле, мапе. Најпривлачнији, а истовремено и најреалистичнији вид представљања стварности јесу фотографије, посебно ако су у боји. Ипак, не бисмо смели заборавити да ни оне нису увек сасвим објективне, већ да врло често представљају виђење фотографа, поготово данас када је различитим фотографским техникама могуће у великој мери изменити степен реалистичности фотографије. Поред тога, неке фотографије приказују сегменте стварности који никада нису непосредно доступни (ту имамо у виду фотографије снимане

из сателита или оне које су настале на основу микроскопских снимака). Стога многи стручњаци сматрају да предност ипак треба дати слици и цртежу у односу на фотографију, јер фотографија често садржи ирелевантне детаље које је немогуће одвојити од релевантних, те се зато теже тумачи. Оне, такође, нису увек ни убедљивије од цртежа и слика, а и њихова репродукција приликом штампања није увек тако добра као репродукција цртежа и слика.

Дакле, цртежи и слике могу да представљају адекватнији начин приказивања стварности од фотографија, јер је у њима могуће одвојити и истаћи битно у односу на небитно, те су они стога лакши за разумевање. Ту, међутим, треба строго водити рачуна да пристрасност и субјективност аутора не дођу до изражаја. Треба пажљиво одмерити какве слике и цртежи су доступни за разумевање одређеном узрасту ученика. Карикатуре, на пример, не би требало примењивати у уџбеницима намењеним ученицима нижих разреда, јер је за њихово разумевање неопходно познавање контекста и околности у којима су настале, а тешко да је мишљење ученика у нижим разредима у толикој мери развијено, јер су они још увек на нивоу конкретних интелектуалних операција. Уколико се карикатуре ипак користе, неопходно је пажљиво осмислити контекст у којем се оне дају (Гашић-Павишић 2001: 176).

Дијаграми су цртежи са високим степеном апстрактности у односу на појаву коју приказују. У ову категорију сврставамо мапе, графиконе, карте итд. Дијаграми своде предмете или појаве на њихов геометријски облик, те визуелно представљају апстрактне податке, осветљавају структуру и логичке односе, обухватају предмете како у њиховим временским такти и у просторним односима, издвајајући их при томе из реалистичног контекста, у чему је њихова дидактичка вредност.

Табеле потпомажу дубље и јасније усвајање садржаја, као и његово упоређивање, систематизацију и уопштавање. Њихова највећа предност је у томе што оне омогућавају да се на малом простору изнесе релативно велик број информација и то на прегледан и систематизован начин. Основна функција табела јесте утврђивање и систематизација пређеног градива, под-

стицање логичког мишљења и самосталног трагања за знањима. Подразумева се да и оне морају бити примерене узрасту ученика, тако да у нижим разредима оне не би требало да буду преобимне, тј. требало би да садрже мањи број редова и колона, а самим тим и информација укључених у њих, те да се тиме омогући ученицима да их самостално користе и разумеју.

У литератури на ову тему (Зујев 1988: 128–145) наилазимо на поделу илустрација према функцији на следеће три групе: а) водеће, б) истозначне и в) помоћне. Рећи ћемо укратко о свакој нешто више:

а) Водеће илустрације самостално износе садржај градива и у томе замењују основни текст, тј. оне су главни извор информација, док их текст само допуњује. То, међутим, не значи да су овакве илустрације независне од текста, већ само да су у неким ситуацијама примереније и ефикасније за лакше усвајање градива, а свакако су и економичније. Управо су овакве илустрације најзаступљеније у уџбеницима за стране језике, те је стога веома важно да оне буду јасне и читке, како се код ученика не би стварале недоумице приликом усвајања нових сазнања.

б) Истозначне илустрације омогућују ефикасније и детаљније усвајање градива уз текст. Оне су повезане и са питањима или вежбањима. Другим речима, сазнавање се одвија истовременим радом и са текстом и са сликом, при том већи део (60%) информације носи слика, а мањи (40%) текст, али су они повезани и неодвојиви. Овакве илустрације имају научно-сазнајни карактер и доста се примењују у уџбеницима за све узрасте, а нарочито у ситуацијама кад текст без илустрације није разумљив и обрнуто.

в) Помоћне илустрације, што је и јасно из њиховог назива, представљају допуну тексту. Наиме, овде 60% информације носи текст, а 40% илустрација. Оне имају за циљ да емоционално појачају садржај текста и других вантекстуалних компонената у уџбенику. Оне су ту да прецизирају текст и учине га разумљивијим.

Осим горенаведених, постоје још и украсне илустрације, такозване вињете или орнаменти. При њиховој изради и избору треба се руководити само уметничким критеријумима. Оне се користе у опреми корица, ради освежења неких монотоних страница или да би се раздвојиле веће целине у уџбенику.

У зависности од функционалног оптерећења (Анишченко 1975: 24–25), пак, разликујемо три вида илустративности:

а) Семантизујућа илустративност – то је цртеж који је по садржају једнак речи, а који представља конкретни предмет, биће или друге појаве из стварности која нас окружује. Функција оваквог типа илустрација јесте успостављање асоцијативних веза између предмета и његовог назива. То могу бити: а) цртежи који представљају појаве и предмете објективне стварности (именице); б) радње или стања изражени глаголом; в) значење придева – боја, компарација и сл; г) семантизација бројева (основних, редних). Овакве илустрације релативно су независне у односу на друге типове илустрација и имају најширу примену у почетним фазама учења језика и за млађи узраст.

б) Под лингворепродуктивном илустративношћу подразумевамо табеле и схеме. Овакве илустрације по карактеру сложености рада заузимају виши степен. Оне су лаконичне и имају велики информациони и наставни потенцијал. Њихова садржајна страна је условљена теоријом језика, а најширу примену налазе у творби, морфологији, синтакси. Њихове функције су вишеструке, као на пример: „алгоритмизација миса оног процеса“, усмеравање и упућивање на парадигматске и синтагматске норме. Оне такође доприносе и изграђивању навика правилног граматичког обликовања исказа.

в) Илустрације које служе као ослонац у продуктивним видовима говорне делатности. Основне две функције овог типа илустративности су следеће: 1) стимулсање изражавања мисли на страном језику; 2) давање визуелног материјала као ослонаца који упућује на редослед обликовања мисли. Ту убрајамо цртеже и репродукције. Њихов садржај је вишеплански и равноначан причи. Овакве илустрације могу бити статичке и динамичке. Статичке дају материјал за опис (портрет, пејзаж, кроки, одгонетке), док динамичке имају наративни садржај (серије цртежа типа стрипа, репродукције драмског карактера). За овакав тип илустрација обавезан је сиже и елемент драматичности. Постоји још и затворени и отворени тип. Под затвореним типом подразумевамо слике са завршеном радњом која представља њен сиже. Исказ се при том ограничава

на оно што је представљено и не иде изван тога. То су „слике-коментари“, портрети, неки пејзажи, одгонетке загонетки и др. Отворене, пак, не ограничавају исказ, па тако ученик, на пример, треба да домашта почетак или крај догађаја. Оне су ослонац у монолошком или дијалошком говору.

Без обзира на чињеницу да у изналажењу ликовно-графичких решења за уџбенички комплет учествује низ стручњака, аутор је тај који води рачуна о томе који делови текста или вежбања треба да буду илустровани и то којом врстом илустрације, да провери колико је илустрација заиста потребно и да настоји да оне чине систем. При томе мора да води рачуна о томе да добра илустрација мора да буде прецизна, тј. да се односи тачно на оно што захтева текст или вежбање. Као што смо већ горе напоменули, слика је увек полисемична, што значи да ће различити појединци различито протумачити једну те исту слику, те се мора водити рачуна о томе да се на њој јасно истакне оно што је релевантно. За постизање тог циља могу нам послужити и натписи испод илустрација, тј. коментари. Наравно, могућности истицања расту с преласком на вишебојну штампарску технику, тако да је данас умногоме олакшан посао састављачима уџбеника (Зујев 1988: 127). Аутор уџбеника мора тачно да одреди место у уџбенику и у радној свесци за илустрацију, као и њену величину. Илустрација, као што смо рекли, мора да буде у сразмери са текстом како би се постигла равнотежа вербалног и визуелног приказа.

Илустративни материјал као такав, нажалост, до сада је остао недовољно проучаван. На основу досадашњих проучавања, додуше не толико рецентних (Карлаварис 1979: 89), примећујемо да је највише пажње поклањано његовој естетско-уметничкој вредности, нешто мање његовој психолошкој адекватности, а најмање педагошко-дидактичкој вредносној димензији илустративног материјала. Мишљења смо, међутим, да ниједну од ових вредности не би требало занемарити при анализи уџбеничке литературе, те би стога требало њихову естетску вредност процењивати на основу ликовно-обликовних елемената, креативних фактора, треба их сагледавати као визуелне поруке, не занемаривши при том ни индивидуални сензибилитет аутора, као ни њихово дејство на емоције

прималаца, њихову савременост и експресивност (Карлаварис 1979: 92). Психолошку, пак, вредност требало би процењивати кроз прилагођеност узрасту на основу стилских особености, као и њиховој прилагодљивости узрасту на основу избора мотива. Идеолошку вредност могли бисмо сагледати кроз идеолошки став илустратора, на основу података који носе идеолошко обележје, кроз утицај илустрација на моралне ставове ученика, а такође и на еманципацију личности, као и кроз њихов однос према животу, њихову животност и блискост животу. Када говоримо о педагошкој вредности илустрација, важно је уочити колика је информативна вредност илустрација у односу на текст. Ништа мање битно није ни јединствено деловање илустрације и текста, а такође не бисмо смели занемарити ни утицај илустрација на знања, умења и навике мишљења, њихову мотивациону и васпитну компоненту.

Могли бисмо, дакле, закључити да је улога илустративног материјала у уџбеницима и радним свескама од велике важности и да се приликом састављања уџбеника и радних свезака строго мора водити рачуна о одабиру илустрација како би се уз њихову помоћ ученицима олакшао рад и саморад, тј. како би оне биле што сврсисходније. Хтели бисмо још да истакнемо да су илустрације у уџбеницима страног језика знатно заступљеније, што се може оправдати природом самог наставног предмета и функцијама које илустративни прилози у њему врше.

Коначно, покушаћемо да горенаведене теоријске поставке применимо у емпиријској анализи на примеру радних свезака из двају уџбеничких комплета – *Орбита* (Орбита 1, 2, 3, 4) и *Родничок* (Родничок 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7).¹⁾

Пре него што смо приступили емпиријској анализи, тј. пребројавању илустративних прилога у радним свескама као првом кораку у анализи ова два комплета, очекивали смо извесну правилност у њиховом појављивању: да број илустрација опада са годинама учења страног језика. Међутим, изненадили смо се када нисмо уочили ту тенденцију. Табеларни приказ броја илустрација у радним свескама изгледа овако:

1) За прецизније податке в. ниже у *Извори*.

O-1 ²⁾	O-2	O-3	O-4	P-1	P-2	P-3	P-4	P-5	P-6	P-7
66	47	62	15	70	52	157	186	161	94	60

Одступање од поменуте тенденције можда бисмо могли објаснити чињеницом да у основни корпус овог рада улазе пре свега радне свеске, а не уџбеници. Радне свеске, као што смо рекли, представљају посебну врсту функционалне књиге намењене систематизацији, контроли и продубљивању садржаја изнетих у уџбенику, али и за стицање нових знања, умења и навика, а пре свега књигу намењену за самостални рад. Имајући то у виду, закључујемо да се илустративни прилози у радним свескама односе пре свега на вежбања, а не на текстове, као што је то случај у уџбеницима.

Узевши пак у обзир и чињеницу да се илустративни прилози не користе само као пратећа апаратура, већ и као аутономни репрезентанти садржаја, одступање од ове тенденције не сматрамо у потпуности нелогичним. Наиме, чињеница да се у почетним етапама наставе страног језика она базира на оралном методу није занемарљива и увелико оправдава ово одступање.

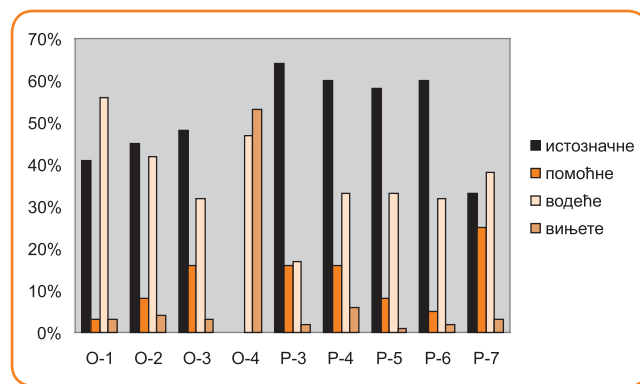
О уделу илустрација у укупној површини радне свеске могли бисмо судити и према показатељима о броју илустрација које заузимају целу страницу радне свеске или чак две спојене странице. Таквих илустрација у радним свескама уџбеничког комплекта *Орбиша* готово да и нема, тј. нема илустрације без пратећег текста, барем објашњења задатка, ако изузмемо орнаменталне илустрације у *Орбиша 4* на почетку сваког новог поглавља које служе само као украс. Са повећањем година учења језика расте и употреба табела и стрипова као својеврсних видова задатака, те се и тиме може објаснити одступање од поменуте тенденције. Наиме, као што смо већ напоменули када смо говорили о томе шта се све сматра илустрацијом, ми смо у илустрације рачунали и табеле и стрипове, тј. облачиће у које је потребно убацили текст. Дакле, број илустрација у виду цртежа не расте, тј. не бисмо могли рећи да ту има ма каквог одступања.

2) Комплет *Орбиша* намењен је вишим разредима основне школе, тако да је О-1 радна свеска за пети разред, О-2 за шести итд., док, у тренутку писања овог рада, из штампе није изашао *Родничок* за осми разред па отуд у табели и нема колоне P-8.

Са уџбеничким комплетом *Родничок* ситуација је потпуно другачија. Највише илустрација преко целе површине странице и преко две спојене странице налазимо управо у радним свескама намењеним за ниже разреде. Овакви прилози визуелно су најистакнутији и најчешће се користе као замена за читав текст, као материјал за дидактичку игру или као потпора за монологизирање или дијалогизирање. Радне свеске за ниже разреде из комплекта *Родничок* нуде и приличан број игара, наравно уз адекватне илустрације, које по правилу заузимају целу или чак две странице, што сматрамо веома пожељним и значајним, јер је у млађем основношколском узрасту игра најзаступљенија дечја активност. Дакле, ако бисмо радне свеске за први и други разред уџбеничког комплекта *Родничок* посматрали одвојено, приметили бисмо да одступања од поменуте тенденције нема. Издвајање ових двеју радних свезака чини нам се логичним, јер се настава у прва два разреда одвија орално и радне свеске не садрже текст, него само илустративни материјал.

Можемо такође закључити да су радне свеске које улазе у овај корпус визуелно веома атрактивне и богате илустрацијама, те стога, претпостављамо, и веома занимљиве ученицима. Потрудили смо се да дамо табеларни приказ заступљености појединих видова илустрација.

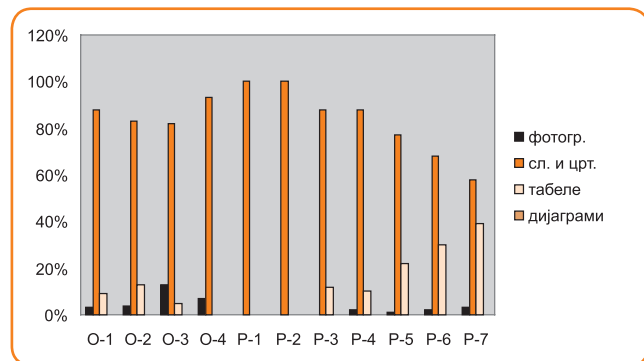
Резултате квантитативне анализе илустрација према функцији представимо преко следећег графикана:³⁾

3) У резултате ове анализе нисмо уврстили радне свеске из уџбеничког комплекта *Родничок* за први и други разред, јер се те радне свеске састоје само од илустрација, текста уопште нема, с обзиром на то да се са писањем почиње од трећег разреда и да су те илустрације углавном подлога за разне дидактичке игре.

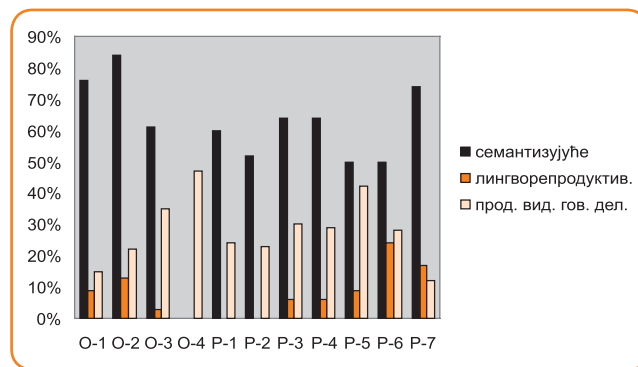
Као што се да приметити из графикана, у већини случајева су најзаступљеније истозначне илустрације, што нам се чини логичним, јер су илустрације овог типа повезане са питањима или вежбањима, а наш корпус сачињавају радне свеске, које се састоје управо од вежбања. У графикону и табели можемо приметити да су у две радне свеске (О–1 и Р–7) водеће илустрације ипак бројније од истозначних. Овакав резултат могли бисмо оправдати чињеницом да се у почетној фази учења настава одвија орално, те не чуди да је илустрација основни извор информације, а текст само допуњује ту информацију. А у седмом разреду, с обзиром на то да се по уџбеничком комплекту *Родничок*, као што смо већ рекли, почиње учити од првог разреда, ученици су увелико спремни за продор у комуникацију, те је стога могуће нека вежбања организовати тако да илустрација ученицима буде главни ослонац.

Графички приказ заступљености илустрација према ликовно-графичкој обради приказаћемо следећим графиконом:

Графикон јасно показује да су далеко најзаступљеније илустрације дате у виду слика и цртежа. Нисмо изненађени с обзиром на чињеницу да је код фотографија тешко, готово немогуће, одвојити ирелевантно од релевантног, те стога и нису најзгоднији начин илустровања радних свезака. Сматрамо да аутори нису погрешили када су се определили да фотографије користе за корице, а предност унутар радних свезака дали сликама и цртежима.

Графички приказ заступљености илустрација у зависности од функционалног оптерећења представљен је следећим графиконом:

Као што видимо, најзаступљеније су семантизујуће илустрације, друго место заузимају илустрације које служе као ослонац у продуктивним видовима говорне делатности, а на последњем месту су лингворепродуктивне илустрације. Сматрамо да су и овог пута аутори били у праву и да управо такав распоред и треба да буде.

На крају бисмо још напоменули да су све радне свеске рађене у двобојној техници. За неке од илустрација то је оправдано, јер је предвиђено да ученици обоје цртеж, али у осталим случајевима, којих је далеко више, није. Сматрамо да би радне свеске биле далеко атрактивније и да би имале далеко већи мотивациони утицај да су рађене у боји. Ипак, овде не можемо ништа замерити ауторима посматраних радних свезака јер је јасно да је разлог за одустајање од штампања у боји искључиво економске природе будући да је штампање у двобојној техници много економичније од вишебојног.

Када је реч о илустративном материјалу презентованом у нашем корпусу, могли бисмо закључити да је он богат по избору и апсолутно примерен узрасту и веома функционалан по могућностима коришћења у наставне сврхе. Штета је, међутим, што су, претпостављамо из економских разлога, радне свеске штампане у двобојној техници, јер сматрамо да би штампање у боји илустрације учинило још занимљивијим, а самим тим би радне свеске добиле на атрактивности, али, у крајњем, и на ефикасности у спровођењу своје основне намене. Генерално гледано, радне свеске из посматраног корпуса су и у двобојној техници визуелно доста атрактивне, илустрације у њима су веома добро и пажљиво

биране и у довољној мери су заступљене. Стекли смо утисак да су аутори пажљиво одмерили какве слике и цртежи су доступни одређеном узрасту, водећи при томе рачуна и да се илустрације не понављају, него да су увек нове и стога интересантне ученицима.

ЛИТЕРАТУРА

- Анищенко, А. П. (1975). Функции иллюстративности как элемента структуры учебника. РНШ 3.
- Вученов, Н. (1982). Тенденције и правци промена уџбеника као савременог средства педагошке комуникације. УПНИ.
- Гашић-Павишић, С. (2001). Језик уџбеника и Ликовно-графичка опрема уџбеника. У: *Савремени основношколски уџбеник. Теоријско-методолошке основе* (Требјешанин, Б. и Д. Лазаревић, приређ.). Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Зујев, Д. Д. (1988). *Школски уџбеник*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, Загреб: Школска књига, Сарајево: Свјетлост, Нови Сад: Завод за издавање уџбеника, Титоград: Републички завод за унапређивање васпитања и образовања.
- Карлаварис, Б. (1979). Педагошка вредност илустрација у уџбеницима. У: *ФЛГО*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Кончаревић, К. (2004). *Савремена настава руског језика – садржаји, организација, облици*. Београд: Славистичка библиотека.
- Радовановић, Р. (1979). Графичко-иллюстративна грађа уџбеника као средство друштвене комуникације. Функције, значај и потреба научног истраживања илустрација. *ФЛГО*.
- Ђућуз, Љ. (1979). Функција слике у развијању способности усменог изражавања у почетној настави страног језика. *ФЛГО*.

Nataša D. Ajdžanović

ILLUSTRATIVE MATERIALS IN CONTEMPORARY WORKBOOKS FOR LEARNING RUSSIAN IN SERBIAN SPEAKING ENVIRONMENT

Summary

In this paper the author tries to stress the importance of illustrations in workbooks aimed at learning foreign languages in general and Russian in particular. In order to do so, the author analyses two sets of workbooks used for learning Russian in Serbian primary schools.

Key words: illustrative material, russian language, practice book, primary school.